

KAHRAMANMARAŞ'TA

1980 SONRASI TARIM VE SANAYİ POLİTİKALARININ

İÇGÖÇ VE KENTSEL İŞGÜCÜ PİYASASI ÜZERİNE ETKİLERİ¹

Mehmet YILMAZ *

İsmail GÖKTÜRK **

Dündar KÖK *□

Özet

Bu çalışmada, 1980 sonrasında Türkiye’de uygulanan yeni liberal ekonomi ve tarım politikalarının yerel ölçekte, Kahramanmaraş kentsel işgücü piyasasındaki değişimlere etkisi ele alınmıştır. Kahramanmaraş kentsel işgücü piyasasında yapılan saha araştırmasının sonuçlarına göre, söz konusu politikalar, verilen yatırım teşvikleri ile fabrikalaşmayı artırırken köyden şehre göçü de hızlanmıştır. Tarım politikaları, bir yandan tarımın tasfiyesine yol açarken, öte yandan kırsal kesimin hayat ve çalışma şartlarında iyileşme yönünde bir değişim olmamaktadır. Yatırımı teşvik politikaları da beklenen istihdamı yaratamamakta ve köyden şehre göçenler enformel sektöre yönelmektedirler.

***Anahtar Kelimeler:** Tarım ve sanayi politikaları, yatırım teşvikleri, iç göç, kentsel işgücü piyasası*

The Effects of Agricultural and Industrial Policies After the 1980s on the Internal Migration and Urban Labour Market in Kahramanmaraş City

Abstract

This study aims to examine the effects of the neo-liberal agricultural and economy policies on the local scale, in Kahramanmaraş City, on the internal migration and urban labour market after the years of 1980s. According to the field research conducted in the Kahramanmaraş urban area, the incentive policies for the investment not only increases industrialization, they also speeds up the internal migration from rural areas to the urban area. Adopted agricultural policies after the 1980s have decreased the share of agriculture in the whole economy, however, expected results were not provided by the policies in question on the people living in the rural areas. On the other hand, this study concludes that the investment incentive policies were not successful in creating new employment opportunities for the newcomers, therefore, the very people had to find a place for themselves in the informal sector for living.

***Key words:** Neo-liberal agricultural and industry policies, investment incentives, internal migration, urban labour market.*

¹ Bu çalışma, 8. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi’nde (TSBD, 3-5 Aralık 2003, ODTU-ANKARA) yapılan sunuşun geliştirilmiş metnidir.

*Arş. Gör., Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü.

** Öğr. Gör., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF., Kamu Yönetimi Bölümü.

□** Arş.Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi, İİBF., İşletme Bölümü.

1. Giriş

Türkiye, büyüme ve bölüşüm politikaları açısından 1980’li yıllar itibariyle önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası’nın öncülüğünde yürütülen ve denetlenen 1980 sonrası iktisat politikaları, üretim ve sermayenin, işgücü piyasalarının ve sosyal politikaların yeniden yapılanmasını içermektedir. Üretim ve sermayenin yeniden yapılanması, dış ticaretin ve mali piyasaların ulusal ve uluslararası akımlarda serbestleştirilmesi anlamına gelmektedir. İşgücü piyasalarının yeniden yapılanması, işgücünün ve çalışma koşullarının esnekleştirilmesi politikalarını içermektedir. Sosyal politikaların yeniden yapılanması ise sosyal güvenlik reformlarını kapsamaktadır.

Bu politikaların sektörel düzeydeki yansımaları ise tarımda liberalizasyon; yani tarımsal üretimde üretim süreci ile ilgili desteklerin (sübvansiyon) kaldırılarak “doğrudan gelir desteği”ne geçilmesi; sanayide ise ihracata dönük sanayileşmenin (fason üretim) desteklenmesi şeklinde olmuştur.

Tarımda desteğin kaldırılması, üreticiyi zor duruma düşürerek üretim olanaklarını kısıtlamış ve toprakların küçülmesi vb. gibi diğer etkenlerle birlikte itici bir etken olarak, kırsal kesimden kente göçü hızlandırmıştır. Diğer taraftan özellikle 1980’li yılların ikinci yarısında ve 1990’lı yılların başlarında ihracata dönük fabrikalaşmanın teşviki ile birlikte, kentsel alanda yeni fabrikaların/iş alanlarının türemesi kentin çekme etkisini artırmıştır.

Bu gelişmeler, topraktan kopan vasıfsız işgücünün kente akınını hızlandırarak bir taraftan dünya ekonomisine üretim yapan “küresel fabrikalar” için “yedek işgücü ordusu” yaratırken, bir taraftan da işgücü piyasasında enformelleşmeye yol

açmıştır. İşgücü piyasasında enformelleşme, organize sektördeki istihdam olanakları ve tipleri, reel ücretlerin durumu, (kentsel) işsizlik oranı, hemşehricilik ya da etnik kökene bağlı dayanışma kalıpları, yerleşme ve mesken tipleri ile bağlantılı olarak artış göstermekte ve çeşitli formlar alabilmektedir.

Bu çalışma, Kalkınmada 1. Öncelikli İller arasında yer alan Kahramanmaraş ilinin belediye sınırları içinde kalan ve 1990’lı yıllarda köylerden göç olarak kurulmuş olan mahallelerinden hareketle içgöç ve kentsel işgücü piyasası ilişkisi/enformelleşme üzerine etnografik araştırma yöntemiyle niteliksel bir çözümleme yapmayı amaçlamaktadır.

Çalışmada 1980’lerin sonlarında kurulmuş olan mahallelerde, belirlenmiş olan köylerden göçen ailelerle yapılan görüşmelerden hareketle göç ve kentsel işgücü piyasası etkileşimi irdelenmiştir. Söz konusu köyler, Kahramanmaraş’ın kuzeydoğusunda yer alan merkeze bağlı Bertiz Yenipınar ve Hacıyüplü köyleri ile Kahramanmaraş’ın güneybatısında yer alan, Türkoğlu ilçesine bağlı Şekeroba ve Dedeli köyleridir. Şekeroba coğrafi konumu ve ekonomik durumu nedeniyle kente göç vermemiş olmakla birlikte karşılaştırma amacıyla incelemeye alınmıştır.

2. 1980 Sonrasında Kahramanmaraş İline İlişkin Niceliksel Veriler

2.1. Demografik Veriler ve Tarım ve Sanayie İlişkin İstatistiksel Bilgiler

2000 Yılı Nüfus Sayımı Sonuçlarına göre Türkiye ortalamasında nüfus artış hızı şehir merkezlerinde %26.81, köylerde %4.21’dir. Akdeniz Bölgesi’nde aynı rakamlar sırasıyla %25,03 ve %16,30 olarak gerçekleşmiştir. Buna göre Kahramanmaraş İlinin 1990-2000 dönemindeki nüfus bilgileri ise şöyledir (DİE, 2003):

Tablo-1: 2000 Yılı Nüfus Sayımına Göre Kahramanmaraş'ın Nüfusu

Sayım yılı									Yıllık nüfus artış hızı		
1990			1997			2000			%		
Toplam	Şehir	Köy	Toplam	Şehir	Köy	Toplam	Şehir	Köy	Toplam	Şehir	Köy
894 264	407 215	487 049	1 008 107	551 853	456 254	1 002 384	536 007	466 377	11,41	27,47	-4,34

Kaynak: DİE, http://www.die.gov.tr/nufus_sayimi/2000tablo3.xls (12.08.2003)

DİE, <http://www.die.gov.tr/TURKISH/ISTATIS/Esg2/f.htm> (12.08.2003)

DİE verilerine göre Kahramanmaraş İl Merkezi'nin (merkez ilçe) nüfusu 1990 sayımında 228 129; 2000 yılı sayımında 326 198 olarak gerçekleşmiştir. Merkez ilçenin yıllık nüfus artış hızı ise bu dönemde %35,75'tir. Bu rakam Akdeniz Bölgesi'nin de Türkiye ortalamasının da çok üstünde bir artışı göstermektedir. Kahramanmaraş İl Merkezi'nin nüfus artış hızı komşuları olan Osmaniye

(35.23), G.Antep (34.66), Kayseri (23.09), Malatya(34.30) ve Sivas'tan (12.08) daha yüksektir. Komşu illerden sadece Adıyaman'ın nüfus artış hızı K. Maraş'tan daha yüksektir (57.90).

Türkiye genelinde 1980'de kent nüfusu %35.90; kır nüfusu %64.1 iken 2000'de bu durum tersine dönmüş ve kent nüfusu %63.7 olurken kır nüfusu %36.3'e gerilemiştir.

Tablo-2: Özel Sektör Yatırım Teşvikleri

1991			1992			1993		
BELGE ADEDİ	YATIRIM TUTARI	İSTİHDAM KİŞİ	BELGE ADEDİ	YATIRIM TUTARI	İSTİHDAM KİŞİ	BELGE ADEDİ	YATIRIM TUTARI	İSTİHDAM KİŞİ
39	680.277	2.788	15	716.227	1.025	64	7.363.170	3.575
1994			1995					
BELGE ADEDİ	YATIRIM TUTARI	İSTİHDAM KİŞİ	BELGE ADEDİ	YATIRIM TUTARI	İSTİHDAM KİŞİ			
24	6.962.370	1.313	268	178.079.146	19.438			

Kaynak: HDTM <http://ekutup.dpt.gov.tr/bolgesel/1997-04/14.pdf> (12.08.2003)

1980'den sonra uygulanan yapısal uyum programlarının il bazında en belirgin uygulama biçimi yatırım teşvikleridir. Bu teşvikler uyum programlar çerçevesinde geliştirilmek istenen sektörlere yoğun olarak verilmiştir. K. Maraş, Türkiye genelinde bu teşvikleri en fazla kullanan illerden birisidir. Verilen teşviklerin toplamının %3,84 alarak en çok teşvik belgesi alan iller içerisinde 7. Sıradadır. (Ozan,2001: 23)

Hazine Müsteşarlığı Teşvik Uygulama Genel Müdürlüğü verilerine göre, tarım ve hayvancılık alanında 1980-2000

yılları arasında verilen toplam 45 teşvik belgesinden 40 hayvancılık sektöründe 2 bitkisel üretimde 3 de su ürünlerinde kullanılmıştır. Bu sektörde teşvikin en yoğun dönem 1980-1990 arasındır. 1990 yılı teşvik belgelerinin en fazla alındığı yıldır. Bu yıldan sonra toplam 6 adet teşvik belgesi verilmiştir. Belge sayısında belirgin düşüş olmuştur.

İmalat Sanayiinde verilen 746 teşvik belgesinden 624 adeti dokuma ve giyim sektöründe kullanılmış, 52 adeti gıda ve içki sektöründe, 6 adeti orman ürünlerinde, 3 adeti makine imalatında, 5 adeti kağıtta, 4 adeti lastik-plastik'te, 4 adeti demir dışı metallerde, 8 adeti

madeni eşyada, 17 adeti çimentoda, 11 adeti pişmiş kil ve çimento gereçleri sektöründe ve 12 diğer alt sektörlerde kullanılmıştır. Görüldüğü gibi en çok desteklenen imalat sanayiinde dokuma ve giyim sektörüdür. 1995 yılında dokuma ve giyim sektörüne 257 adet teşvik belgesi verilmiştir. Bu sektördeki bazı firmalar Türkiye çapında önemli konuma gelmişlerdir. İstanbul Sanayi Odasının düzenlediği ilk 500 büyük şirket anketlerinde şehrin tekstil fabrikalarını görmek mümkündür.

Hizmet sektöründe düzenlenen toplam 103 teşvik belgesinden, 66 adeti ulaştırma sektöründe, 15 adeti ticaret sektöründe, 9 adeti sağlık, 2 adeti eğitim, 4 adeti turizm ve 7 diğer alt sektörlerde kullanılmıştır.

1997 yılından itibaren uygulamaya konulan kobi yatırım teşvikleri 2001 yılı ortasına kadar 64 adet olup 32 adeti dokuma ve giyimde, 11 adeti çelik-bakır eşyada, 8 adeti, 7 adeti haddehane ve 6 adeti makine imalatı alt sektörlerinde kullanılmıştır. (Ozan,2001:44)

1980'den günümüze değin verilen teşvik belgelerinin ve KOBİ yatırım teşviklerinin sektörel dağılımı (imalat sanayi %82 tarım %5 hizmetler %11 diğer %2), nüfusun sektörlere göre istihdam oranları ile birlikte düşünüldüğünde (1990 nüfus sayımında nüfusun %72 tarım %9.4 sanayi %18.6 hizmet sektöründe istihdam edilmektedir.) istihdamın tarım sektöründen sanayi sektörüne kaydırılması teşvik edilmektedir.

2. 2. Kahramanmaraş'ın İstihdam Yapısı

Kahramanmaraş'ta 1980 sonrasında dağıtılan yatırım teşviklerinin de etkisiyle en gelişmiş imalat sanayii alt sektörü tekstil ve konfeksiyondur. Bunun arkasından çelik eşya, gıda (dondurma, biber, un, tarhana, sıvı yağ), ve yem sanayileri gelir. Bunun dışında,

kuyumculuk, bakır, kâğıt, mobilya, oymacılık ve alüminyum alt sektörleri de sayılabilir.

İmalat sanayii dışında temel istihdam alanlarından biri de küçük sınıf faaliyetlerdir. Bu faaliyetler oto yan sanayii (oto yedek parçaları, oto tamir ve boyacılığı) ve mobilya yan sanayii (kerestecilik, vb) şeklinde özetlenebilir.

Kahramanmaraş'ta 2000–2002 yılı rakamlarına göre SSK'nda kayıtlı çalışan sayısı aylara göre 34.544 ile 48.500 arasında değişmektedir. Eylül 2002 itibariyle emekli sayısı ise 15.600'dür. Bağ-Kur'a kayıtlı kendi hesabına çalışan sayısı ise aynı dönem itibariyle 32.119'dur. Emekli Sandığı'na bağlı çalışan sayısı ise 20 bin civarındadır.

Kahramanmaraş'ın 12 yaş ve üzerindeki toplam nüfusu 244 bin 684 olup bu nüfus içerisinde işgücüne katılanların sayısı 119 bin 161 olarak hesaplanmaktadır. Toplam kayıtlı çalışan sayısının 96 bin 619 olduğu göz önüne alınırsa, kayıt dışı çalışanların sayısı 32 bin 542 olarak tespit edilebilir. Bu veriler ışığında kayıt dışı çalışanların oranı %27.3 olup bu oranın büyük bölümünü köyden şehre göç edenler oluşturmaktadır.

Yatırımları teşvik tedbirleri üzerinde 1980–1994 yılları arasını kapsayan bir çalışmada (Bozkurt, 1995) teşvik belgeli yatırımların istihdama etkisi öngörülürü 21 bin 315 kişidir. Söz konusu yıllar arasında tamamlanan teşvik belgeli yatırımlarda 5 bin 775 kişi istihdam edildiği öngörülmektedir (Bozkurt, 1995:79–81). Buna göre teşvik belgeli yatırımların öngörülen istihdamı gerçekleştirme oranı, %27 düzeyindedir. Bununla birlikte bazı yatırımların devam ettiği ve henüz istihdama geçmediği de göz ardı edilmemelidir.

3. Yeni Sağ Politikalar Çerçevesinde Kırdan Kente Göç ve İşgücü Piyasaları Etkileşimi: Kahramanmaraş Örneği

Kırdan Kente Göç ve Gecekondulaşma

Belli bir zaman dilimi içinde belli bir yerleşme alanında yaşayanlar arasından kendi iradeleri ile yaşam yerlerini söz konusu yerleşme alanının dışına taşımalarına iç göç denilmektedir (Tekeli, 1998:9). Bir göç hareketinin tanımlanabilmesi ve ölçülebilmesinin 3 boyutu vardır:(İçduygu, Ünalın,1998:45)

- a. Mesafe: Belirli bir yerleşim biriminin sınırı geçilmelidir.
- b. Zaman: Göç hareketinin gerçekleştiğinin söylenebileceği bir zaman geçmelidir.
- c. Göçün kalıcılığı: Göç hareketi bir derecede yerleşmek amacıyla yapılmalıdır.

Kahramanmaraş il merkezinde 1980 sonrasında, özellikle 1990'lı yıllarda kurulan mahallelerin %61'inde Kahramanmaraş ve ilçelerine bağlı köylerden göçüp şehir merkezine yerleşen ailelerin oturduğu tahmin edilmektedir. 1950-1980 arasındaki göçler de hesaba katılırsa bu oran daha da yükselmektedir. Söz konusu mahallelere göçler, il merkezinin kuzey ve batı kesiminde, tarıma elverişli olmayan dağlık bölgelerde bulunan köylerden gerçekleşmektedir. Bizim örneğimizde yer alan Yenıpınar ve Hacıyüplü köyleri, şehrin kuzeyinde yer alan Ahır Dağı eteklerinde kurulmuş dağlık bölge köyleridir. Dedeler Köyü ise, şehrin batısında Almacık Yaylası eteklerinde kurulmuş dağlık bir köydür. Çalışmaya karşılaştırma amacıyla dahil edilen Şekeroba köyü ise güneyde Adana yolu üzerinde ovada bulunmaktadır ve nüfusu 2000'i aştığı için 1995'ten sonra belde belediyesi olmuştur.

Sanayi toplumları için iç göç olgusunu sistem açısından ve birey açısından açıklamak mümkündür (Tekeli,1998:11). Sistem açısından göç, işgücünü mekânda üretimi daha etkin kılacak şekilde yeniden dağıtarak mekân organizasyonunun sistemin taleplerine uyumunu sağlayan bir mekanizma olarak

görölmektedir. 1980 sonrasında uygulamaya konan yapısal uyum programları kentte yoğun bir fabrikalaşma akımı ortaya çıkarmıştır. 1980'den önce Sümerbank'la birlikte 3 adet tekstil fabrikası bulunan ilde 1980 sonrasında ihracata dönük sanayi yatırımlarına verilen teşviklerin etkisiyle 2001 yılı itibariyle tekstil ve konfeksiyon sektöründe toplam 336 işletme faaliyet göstermektedir (Ozan, 2001:81). Tekstil ve konfeksiyondaki bu "atılım"ın ortaya çıkardığı işgücü talebinin, dağlık bölgelerdeki topraksız köylüler için bir "ekmek kapısı" olarak görülmesi kaçınılmazdır. Tekstil ve konfeksiyon sektöründen başka çelik eşya ve gıda sektöründe de paralel olarak işgücü açığı ortaya çıkmıştır.

"7-8 nüfus olunca haliyle köyde geçim zor oluyor. Derken buralarda çalışmaya başladık. Evlilikten sonra 1988'de şehre yerleştik. Evlendik, ev şehirde kuruldu. O arada inşaat işleriyle uğraşıyordum, yağ fabrikasında çalışıyordum mevsimlik olarak. Çiğit yağ fabrikasında. Güzün 9. Ayda 10. Ayda pamuk toplanmaya başlayınca çiğit işi de başlar; 4. Ayda, 5. Ayda biter. O zaman boşalırız. O mevsimde de leke gideriz. Çeltik (pirinç) ekimi var. Yoksa inşaat işlerine devam."

"-Diğerleri de gençler askerliğini yaptıktan sonra vatandaş köydeki durumunun şehri karşılaştırıyor. En azından sağlık güvencesi var belirli bir emeklilik imkanı var. Ümitle gelmiş. Tabi burada da Türkiye şartları malum. Vatandaş gelmiş 5 gün çalışmış, 15 gün boş kalmış. Köyün şartlarından daha kötü duruma düşen de olmuş."

Birey açısından ise; öncelikle fırsat sayısı artırılmaktadır. Yer değiştiren kişi mesleki ve sosyal hareketlilik sağlayabilmekte, yeni bir yaşam biçimi

seçebilmektedir. İlgöç olgusu bu iki rasyonelin piyasa mekanizması içinde karşılıklı etkileşmesi ile ortaya çıkmaktadır.

Köyden asıl gelme nedenim köydeki geçim şartları çok zor olduğu içindi. Mutlu olmak köyde bana göre biraz zor olduğu için iyi bir eğitim alıp bir öğretmen olarak görev yapmak bana cazip geliyordu. Bu şartlarda daha mutlu olacağımı düşünüyordum. Bu vesileyle Maraş'a geldim ve eğitim öğretime başladım.

Yenipınar Köyü'nden gelip okula başlayan bir genç, göç kararına ilişkin beklentilerini "mutlu olmak" şeklinde açıklamaktadır. Bunun için öğretmen olmak gerektiğini düşünmektedir ve bu beklentisini de gerçekleştirmiştir. Fakat Hacıeyüplü Köyü'nden bir hane reisinin gözlemlerine göre eğitim amacıyla köyden şehre gelen gençlerin ancak %10'u üniversiteye gidebilmektedir:

Toplu göç zamanında inanır mısın bir tane ilkokul mezunundan hariç ortaokul mezunu bulamazdın. Bu gün Maraş'a gelenlerden doktor olan var. Avukat olan var. Hakim olan öğretmen, üniversitede okuyan var. Köydeki nesil istikbalimi kurtarabilir miyim acaba diye geçüyor. Şu an köydeki gelecek de vahim. Maraş'a gelenin durumu da zor. Kendi gücüyle.. şu krize göre... liseye giden 100 öğrenci var tahminen. Bunlardan 10 tanesi üniversite okur. Bunların da ancak 5'i 4 yıllık mezunu olabilir. 2 yıllık mezunları biraz daha farklı olabilir. İşte 10-15 tane.

Geriye kalan %90'lık kesim ise fabrikaların önündeki ucuz işgücü ordusuna katılmak durumundadır.

İç göç açısından değinilmesi gereken diğer bir konu da kentsel iş gücü

piyasaının yapısını da ortaya çıkaran kentleşme ve yerleşmedir. Kentteki yerleşme hem sosyo-ekonomik gelişme derecesine göre iş yaşamının bünyesini hem de sınıfsal yapıyı aksettirir (Kıray,1998:19). Buna göre kentlerin merkezinde kontrol ve idare fonksiyonlarının toplandığı merkezi iş piyasası bulunur. Bunun etrafında halka ya da merkezden dışa doğru uzanan parçalar halinde ekonomik güçleriyle orantılı olarak güçsüzlerin en kötü yerlerde en kudretlilerin de fizik şartları en iyi , prestiji yüksek çevrelerde yerleştikleri; arada kalan sahalarda da büyük oranda orta tabakaların yayıldığı görülür.

Kahramanmaraş'ta da Kıray'ın 1970'lerde yaptığı bu tespit büyük oranda geçerliliğini korumaktadır. Kentin doğu ve güneyinde dış çeperlerde kurulan mahalleler, söz konusu göçlerle kurulan; fabrika işçilerinin, marjinal sektör çalışanlarının, tarım işçilerinin ve işsizlerin yoğun olduğu mahallelerdir. Son yıllarda kentin batısında kurulan mahalleler ise, prestiji yüksek çevreler olup daha önce eski mahallelerde oturan kent sakinleri tarafından oluşturulmuş, site tarzı modern yerleşim birimleridir.

Sanayi Devrimi, kırsal alanlardan çektiği nüfusu belirli merkezlerde toplayarak kırsal alanlar aleyhine kentlerde nüfus birikimine yol açtı. Bugün sanayi toplumlarının temel bir özelliği, çalışan nüfusun büyük bölümünün tarım yerine fabrikalar, ofisler ya da dükkanlarda çalışıyor olmalarıdır. İnsanların %90'ından fazlası varolan işlerin büyük bölümünün yer aldığı ve yeni iş olanaklarının yaratıldığı kasaba ve kentlerde yaşamaktadır. Örneğin sanayileşmiş bir ülke örneği olarak İngiltere'de nüfusun neredeyse tamamına yakını kentsel nitelikli işgücü iken, tarımda istihdam edilen nüfusun oranı sadece %2'dir (Giddens, 2000:58-59).

Günümüzde ise, kırdan kente ve küçük kentlerden metropolitan alanlara göç, çevre ülkelerin belirleyici özelliğidir. Tarımsal yapıdaki değişmeler; tarıma yeni teknolojilerin girmesiyle birlikte işgücü açığa çıkması, toprak yetersizliği ve toprağın mirasla parçalanması, enstantif tarıma geçiş, köy hayatının getirdiği sosyo-ekonomik problemler, nüfus baskısı, gizli işsizlik, eksik istihdam, düşük verimlilik, mevsim dışı iktisadi faaliyetlerin mevcut olmayışı, tabii afetler, tarım arazisinin olumsuz özellikleri, iklim şartları ve erezyon itici nedenler arasında sayılabilir. Köy-kent gelir farklılığı, kentteki daha iyi eğitim imkanları, kentin çekiciliği ve serbest yaşamı, iş bulma ümidi, kentteki daha yüksek hayat standardı, yeterli ve çağdaş sağlık hizmetlerinden daha yaygın olarak yararlanma ve ulaşım gibi kentsel imkanlar çekici etmenler arasında sayılabilir. Kitlelerin kır-kent arasındaki iletişimini sağlayan haberleşme ve ulaşım olanaklarındaki gelişmeler,iletici etmenler olarak adlandırılmaktadır (Özer, 1998:2338-2339). Çalışma kapsamında ele alınan köylerden üçünde de Özer'in kaydettiği itici ve çekici etmenlerin tamamını gözlemlemek mümkündür.

Dedeler Köyü'nde ekilebilir arazi bulunmamaktadır. Ancak evlerin çevresinde geçimlik üretime dahi olanak sağlamayacak kadar küçük "bahçe"ler bulunmaktadır. Buralarda yazın yemek üzere taze sebze ekilebilmekte ve az miktarda meyve yetiştirilebilmektedir. Hacıyüplü Köyü ise tahminen 60 bin dekarlık bir alan üzerinde kuruludur ve bu arazinin ancak 1/3'ü ekilebilmektedir. Bu araziler de köy vadi üzerinde kurulduğundan çok dağınık ve engebeldir. Köyde traktör bulunmamaktadır. Geçimlik üretim amacıyla ekilen hububatın hasadı çevre köylerden sağlanan patozlarla sağlanabilmektedir. Son yıllarda köyde ticari meta olarak kiraz üretimine

başlanmıştır. Köyün toplam kiraz üretimi 2-3 ton civarında olup buradan sağlanan gelir suni gübre ve kimyasal ilaç alımına aktarılmaktadır. Hacıyüplü'ye komşu olan Yenipınar köyü de benzer özellikler göstermektedir. Köyde iki adet traktör bulunmaktadır. Her iki köyde de sulama olanakları kaynak suları önüne yapılan göllerle sağlanmaya çalışılmaktadır. Fakat su azlığı ve gölet ve kanalların iptidailiği nedeniyle bu olanaklar da yetersiz kalmaktadır. Bu bağlamda ekilebilir arazinin büyük çoğunluğunun kurak olduğu söylenebilir. Arazinin dağınıklığı ve çalılık/kayalıklarla iç içe oluşu miras yoluyla bölünmelerle birleşince her haneye köylülerin ifadesiyle "avuç içi kadar" toprak düşmektedir. Bütün bu itici etmenlerin karşısında Maraş'a giderek eğitim yoluyla "yüksek mevkide" iş bularak ya da sosyal güvencesi olan bir işte (köylülerin ifadesiyle "sigortalı iş") çalışarak "geleceğini kurtarmak" şeklinde kendini gösteren çekici etmenler durmaktadır. İletici etmenlerden olan ulaşım imkanları ise Dedeler Köyü'ne 1960'lı yıllarda, Yenipınar ve Hacıyüplü Köylerine ise 1970'li yıllarda ulaşmıştır. Hukuki ve siyasal nedenler de iç göçü etkileyen unsurlardandır. Sanayileşmeye öncelik veren ekonomik ve toplumsal kalkınma planları ve toprak reformları kentleşmeyi hızlandırmaktadır. Kent merkezinde yürütülen sınai yatırımı teşvik tedbirlerine karşın her üç köy de 1980 sonrasında hiçbir tarımsal üretimi destek projesinden yararlanmamıştır. Bir toplumun yönetim yaklaşımları; demokratik-kapalı rejim farklılıkları, hükümetlerin popülist tutumları gibi özellikler de göçü özendirici olabilmektedir. Bunun yanında, terörden kaçma, siyaseten zorlanma olguları da hukuki ve siyasi nedenler arasında sayılabilir. Dedeler Köyü, PKK'nın geçiş yolu üzerinde bulunduğundan bir kısım göçlerin terörden kaçış amaçlı

gerçekleştirilmiş olabileceği ifade edilmektedir.

Kentlerin özgür havası, daha geniş bir gruba mensup olma duygusu, kentli olmanın gururunu paylaşma, kendini gerçekleştirme ihtiyacı, orta sınıflaşma isteği, toplumsal aidiyetlerin çözülmesi, bireyciliğin yaygınlaşması, anomi ve yabancılaşma olgusu gibi sosyal-psikolojik faktörler de göçü destekleyici mahiyette işlev görmektedirler. Görüşülen hane reisleri orta sınıflaşma isteklerini “bir ev, bir araba ve düzenli gelir” şeklinde ifade etmektedirler. Aynı köylerden gelenler aynı mahallelerde yerleşmektedirler ve özellikle aynı aileden olan hanelerde gelir ve giderler çoğunlukla ortaktır. Köyden kente göçenler arasında bireyciliğin yaygınlaşmasından söz etmek de olası değildir. Kenar mahallelerde bir üst mevkiye yükselenin “çevresine faydası olacağı”nın altı çizilmekte fakat kentin özgür havası ya da kentli olmanın gururunu paylaşma şeklinde öne çıkan bir eğilim gözlenmemektedir.

Türkiye’de, 1980’li-90’lı yıllarda serbest piyasa ekonomisi, özelleştirme gibi hedefler; modernleşmenin küreselleşme süreciyle ivme kazanması, iletişim ve ulaşım koşullarının gelişimindeki süreklilik, bireysel yaşamın toplumsal yaşam karşısında öne çıkması ve sivil toplumun önem kazanmasıyla insanların toplumsal hareketliliği daha da artmıştır. Buna ilave olarak Doğu ve Güneydoğu’dan terör sebebiyle binlerce insan zorunlu olarak göç etmek durumunda kaldı. 1980’lerle birlikte Türkiye nüfusunun çoğunluğunun kentlerde yaşadığı bir döneme girildi. 1927’de kentte yaşayan nüfusun oranı %16 iken 1990’da %59’a yükselmiştir (DİE, 1996).

1960-80’ler arası dönem, kentsel alanların kendi yapılarının ve bu yapılardaki dönüşümlerin iç göçe damgasını vurduğu dönemdir. Türkiye,

sanayileşmekte olan bir ülke olduğundan iç göçlerin de yoğun olarak yaşandığı bir ülkedir. Bununla birlikte, sanayi toplumu olma yolunda hızlı bir ilerleme kaydedemeyen Türkiye’de, kentsel alanlar hızla akan kırsal nüfusu aynı hızla emme gücüne sahip olamamışlardır. Bir yandan kırsal alanlardan akan işgücünü istihdam edecek sanayi aynı hızla gelişmemiş, diğer yandan kentsel alanlar, gelen nüfusu barındıracak konut oluşumunu sağlayamamıştır (İçduygu ve Sirkeci, 1999:252). Ülkemizde kentli nüfusun genel nüfusa oranı, 2000 yılı verilerine göre %59,25’tir (DİE, 2003). Şehirleşme, sanayileşmeyle yakın bir ilişki içinde olmakla beraber, Türkiye gibi az gelişmiş ülkelerde, kentin çekim gücü ile, kırdan serbest bırakılan işgücü arasında ciddi bir dengesizlik olması ve şehirlerin sanayileşme hızının tarımın modernleşmesinden çok daha yavaş olması sonucu, Kıray’ın (1999:131) “sahte şehirleşme” diye adlandırdığı oluşumlar meydana gelmiştir. Sonuçta gecekondularda yaşayan ve ikincil ekonomik/enformel sektörlerde geçimini sağlamaya çalışan bir göçmen kitlesi kent nüfusunun ağırlıklı bir parçası haline gelmiştir. Nüfusun şehirlerde oturan oranının artmasıyla asıl modernleşmeyi belirleyen sanayide çalışan nüfusun artma oranı arasında bir ilişki yoktur.

Kahramanmaraş’ta da Yenipınar Köyü’nden 1980 sonrasında şehre göçen yaklaşık 100 haneden 22’sinin hane reisi fabrikada çalışmaktadır. Ancak 2 hane hariç bütün aileler kentin dış çeperlerinde plansız-projesiz yapılaşmış mahallelerde oturmaktadır. Burada Anadolu şehirlerine özgü bir dönüşümden de söz etmek gerekir. Bu da kentin bugün artık orta ve üst tabakaya mensup yerlilerin prestiji daha yüksek çevrelere taşınarak terk ettikleri eski tarihsel mekanlara köylülerin “sızma” girişimidir. Çünkü eski mahalleler, dar sokakları, çöken ahşap binaların yerine inşa edilen çarpık

betonarme binaları ile birer gecekondu mahallesi görünümündedirler. Bu mahalleler kent merkezinde yer almakla birlikte Işık ve Pınarcıoğlu'nun (2002) "nöbetleşe yoksulluk" şeklinde kavramlaştırdıkları bir dönüşüme mekân teşkil etmektedirler.

1950'lerdeki sanayileşme hamlesiyle, Türkiye gündemine girmeye başlayan gecekondulaşma, 1990'lara gelindiğinde, artık ülkenin sosyal, siyasal ve ekonomik yapısını doğrudan etkileyebilecek konuma gelmiştir. Birçok gelişmekte olan ülkede büyük kentler nüfusunun %20 ile %70'i arasında kalan bir kesimin yaşamını simgeleyen gecekondulaşma oranı, ülkemiz büyük kentlerinden Ankara'da %70, İstanbul'da %55 ve İzmir'de %50'dir (Keleş, 1990:359).

Kahramanmaraş Belediyesi kayıtlarına göre (2003), il merkezinde kamu arazisi üzerinde yapılaşma yoktur. Dolayısıyla toprak sahibinin iradesi dışında bir yapılaşma söz konusu değildir ancak 1980'den sonra kurulan 47 mahalleden 29'unda inşa edilen konutların tamamı ruhsatsız yapılaşmadır. Buna göre 1980 sonrası kurulan mahallelerin %61'i plansız yapılaşmadır diyebiliriz. Söz konusu mahallelerde inşa edilen toplam 20 163 konutta konut başına 5 kişi düştüğü varsayılırsa, 100 815 kişinin barındığı hesaplanabilir. Kent merkezinin nüfusu 2000 yılı nüfus sayımına göre 326 000'dir. Bu verilerden hareketle kent nüfusunun %33'ünün yetersiz konutlarda oturduğu varsayılabilir.

Tarımsal İşgücü Piyasası ile Kentsel İşgücü Piyasaları Arasında Hareketlilik: Enformelleşme

1980 sonrası dönemde kamu ve özel kesimin kentlerde yarattığı istihdam olanağı tüm göçmenleri ememediği için, kentsel işgücü piyasasında türedi işler olarak görülen ve çalışanın kendi olanağı ile geliştirdiği, katma değeri düşük bir sektör oluşmuştur. Bu sektörün temel özellikleri ise, kurumlaşmamış küçük

mülkiyet, esnek emek ilişkileri ve giriş çıkışın çokluğu şeklinde sayılabilir.

1980 sonrası dönemde uygulanan liberal politikalarla, piyasa yüceltilmiş ve sermaye kesimine geniş olanaklar sağlamıştır. Kentsel işgücü piyasasına yönelik olmak üzere işten çıkarma, taşeronluk, eve iş verme, parça başı iş, sözleşmeli ve dönemsel/mevsimlik işçilik gibi uygulamalara olanak verilmiştir. Böylece kentsel kesimde reel ücretler düşerken, kentlere yeni göç edenleri örgütsüzlüğe yönlendiren yollar açılmıştır. Diğer taraftan, ücretli kentsel kesim hanehalkı toplam geliri birden fazla çalışanın ücretleri toplamından veya bir kişinin birden fazla işte çalışması sonucu oluşmaya başlamıştır. Söz konusu politikalar, dikey ve yatay hareketliliği desteklemiş; nüfus ve sermaye hareketini hızlandırmıştır. Kentsel işgücü piyasasında göçmenlerin işgücünü değerlendirebilecek iş olanakları, teknoloji yoğun yatırımlardan dolayı azalırken işgücü enformel sektöre kaymıştır (Peker, 1999:300-301).

Enformal sektör, kendi hesabına ekonomik faaliyette bulunan, ücretli bir kişi çalıştırın veya çalıştırmazın, küçük ölçekte faaliyet gösteren, temel amacı bu faaliyete katılan mensuplarına gelir ve istihdam yaratmaya dönük, belirgin özelliği düşük teknoloji ve organizasyon isteyen, çoğunlukla ilgili kamu otoritelerinden herhangi bir izin almadan, yasal onay olmaksızın gerçekleştirilen, vergi, asgari ücret, sosyal güvenlik vb. mali yükümlüklerden kaçmak üzere faaliyet gösteren, genelde mal ve hizmet üretimi yasal, ancak saklı ve yasal olmayan veya mevzuatlara uygun olmayan şekilde yürütülen ekonomik faaliyetleri kapsamaktadır. (ILO Report I, 1987)

Nisan 1998 Hanehalkı İşgücü Anketi sonuçlarına göre enformal sektörde çalışanların (tarım ve kamu hariç, 4 ve daha az çalışan düzenli işyerinde

çalışanlar, mobil ve evde çalışanlar dahil 5 milyon 127 bin) toplam çalışanlar (21 milyon 230 bin) içindeki oranı % 24,1'dir. Yenipınar Köyü'nden gelip şehrin doğusunda yerleşen ve 1995'ten bu yana bakkallık yapan bir esnaf bu süreci şöyle açıklıyor:

"Kız da hanım da çapa-pamuk işlerine gidiyor. Çocuklar çalışmasa bu dükkan aileyi geçindirmez. ...1998'den beri bozuldu işler. .... Veresiye öldürüyor. ... İki yıldır Bağ-Kur primlerimi ödeyemiyorum. ... Yandaki komşum aynı zamanda benim köylüm, dayanamadı, bozuldu işleri. Yürütemedi. Dükkanı devretti. ... Yurt dışında bir iş denemesi yaptı. Geri geldi; şimdi bir çiftliğe çavuş oldu."

Toplam istihdam içinde % 42,3 ile tarımsal istihdam ağırlığını korumaktadır. Gelişmiş ülkelerde tarımın toplam istihdam içindeki payının % 5 civarında olduğu dikkate alındığında, bu oranın Türkiye için ne kadar yüksek olduğu görülmektedir. Verimliliğin çok düşük olduğu tarım sektöründe geniş bir işgücünün barındırılması işgücü piyasasının etkinliğinin sınırlanmasına yol açmaktadır. İstihdamda sanayinin payı % 16,8, hizmetler sektörünün payı ise % 40,9 düzeyinde kalmıştır. Toplam istihdam içerisinde ücretlilerin payı % 43,6 olup, düşük bir düzeyde kalmaya devam etmektedir. Kentsel istihdamda bu oran % 69,8'i bulmaktadır. Tarım kesiminde ücretli çalışma çok düşük düzeylerde olup, çalışanların % 54,2'si ücretsiz aile işçisi durumundadır. Ücretsiz aile işçilerinin de yaklaşık % 73,5'i ise kadınlardan oluşmaktadır (DPT, 2001:59, 62).

Terör nedeniyle göç edenlerin geldikleri kente fazla bir kaynak aktaramaması,

kalkış noktasındaki ekonomik olanak ve vasıflarının düşük olmasının, bunların türedi/enformel işlere yönelmesine neden olduğu söylenebilir. Terör dışında kalkış noktasının zaten ekonomik yönden yetersizliği söz konusudur Maraş örneğinde.

"Köyden neden geldik? Aşağı indik, (falan) gölün suyunu vermedi; yukarı çıktık (filan) hayvanlar için ormandan dal kestirmedi. Öte gittik, (falan oğlu filan) çeşmenin suyunu kesti. Yaşam alanı yoktu ki bize!"

"Benim işe başladığımda yıllık gelirim 960 bin lira idi 89'da. O zamanlar köyde hiçbir ailenin istisnalar kaideyi bozmaz, 960 bin lira yıllık geliri yoktu. Dışarıya satılan bir ürün yoktu, dışardan alınan çay şeker pirinç gibi şeylerdi. Zaten köydeki kış şartlarında meyve gören aile çok azdı. Bahçesi olanların kışa kalan meyvesi oluyordu. (Gülüyor.) Bu gün köyde 100 hane varsa bunlardan en fazla 5 hane meyve bulabilmektedir. Köyde şu anda 60 civarında hane oturuyor."

"Abim ben okula başlamadan önce gelmişti, benden 2 ya da 1 sene önce (87 yılında) geldi. 65 doğumlu. Köyde hayat şartları malum. Gelir bırakan bir iş olmadığından dolayı ve amatörce yapıldığından Maraş'ta şartların daha iyi olduğunu düşünerek askerden sonra şehre yerleşmişti."

Bunun tersi örnekler de mevcuttur. Örneğin G. Antep esnafı, şehirde ticaretin Güneydoğu'dan göçen sermaye sahiplerinin eline geçtiğini, kendilerinin küçük esnaf olarak kaldıklarını iddia etmektedirler.

1980 sonrası dönemde büyük kentlerde hal ve Pazar yeri ticareti kent içi nokta ve seyyar satıcılık, kent içi ulaşım, göç eden gruplar tarafından denetlenmeye

başlamıştır. Kentsel türedi işgücü piyasasında hemşerilik bağları önem taşımaktadır (Özar, 1998:199). Ankara’da enformel kesimle ilgili bir çalışmada, çalışanların %60’ının işlerini akraba ve tanıdıklar kanalıyla bulduğu belirlenmiştir. Bu durum kentsel ekonomik mekana girebilme ve bu mekanda tutunabilme konusunda bu gruplara sahip çıkabilecek ve onları yönlendirecek formel kuruluşların yokluğunda bu iç sosyal dayanışmanın önemini vurgular (Şenyapılı, 1998:148). Bu durum formel işler için de böyledir:

“Kardeşim var. 250 civarında maaş alıyor sigortası var. 9 yıl falan oldu. Onun iş bulması H. vasıtasıyla. Tanıdık yoluyla.”

“Okulu bitirdikten sonra, lisedeki kimya öğretmenimle karşılaştık. Bir dersanede çalışıyordu, beraber çalışalım dedi, öylece başladım. Esasında MEB bünyesinde çalışmak istiyordum. Hocam daha sonra ikisini birlikte götürüleceğimi söyleyince ben ders saati karşılığı çalışmaya başladım.”

“Yağ fabrikasına ilk girişimiz abimin orda usta olması nedeniyle o haber vermişti. Ondan sonra bizi tanıdıkları için çiğit biriktiği anda çağırıyorlar veya biz gidip soruyorduk. Şu günde açılacak toplanın diyorlardı.”

1950–1980 döneminde, göçmenlerin işçileşme oranı, 1980 sonrası döneme göre daha yüksektir. 1980 sonrası politikalar sonucu, başta örgütsüzlük olmak üzere kentlerde ücretlerin azalması ve kent yaşamının pahalılaşması hane halklarını zora sokmuştur. Diğer taraftan, işgücünün vasıf yapısının yükselmesiyle, nüfus baskısının da sonucu olarak enformel kesimde de göçlerle işgücünün artmış olması, daha az nitelikli yeni kentliler (göçmenler) için istihdam olanaklarını azaltmıştır. 1997–1998

yıllarında, Ankara’da enformel sektöre yönelik bir araştırmada, eğitim düzeyinin çok düşük olduğu gözlenmiştir (%5 okula gitmemiş, %41 ilkokul, %18 ortaokul, %17 lise ve meslek okulu, %13 okul terk) (Şenyapılı, 1998:163).

Türk imalat sanayinin 1980 sonrası dışa açılım deneyimi; 1970’li yılların dışa kapalı ticaret rejiminin yarattığı “korumacı rant birikiminin” nitelik değiştirerek sektörde rant arayışlarının değişik biçimlerde tezahürüdür. Rant aktarımı mekanizmalarında devletin stratejik konumu biçimsel olarak nitelik değiştirmekle birlikte, sürekli ve aktif olarak devam etmiştir. 1980 sonrasında finansal serbestleştirme politikalarının uzantısı olan kamunun iç borç idaresinin rantiyer kesime yönelik bir gelir transfer mekanizması olarak işlediği görülmektedir. Bu rant ekonomisine dayalı politikaların sonucunda, İstanbul Sanayi Odası’nın “500 Büyük Sanayi Firması Anketleri”nin verilerine göre, işletmelerde “faaliyet dışı gelirin” 1999’a değin yılda yılda ortalama %18.7 reel artış gösterdiğini görmekteyiz. Faaliyet dışı gelirlerin özellikle 1994 kriz idaresi altında büyük bir sıçrama gösterdiğini (reel olarak %43.9) ve bu anlamda şirketlerin reel üretim dışı finansman olanaklarına giderek uyarlandıkları görülmektedir. Faaliyet dışı gelirlerin vergi öncesi bilanço karlarına oranı 1998’de %87.7, 1999’da ise %219’a ulaşmıştır. Dolayısıyla, 1998’den 1999’a geçilirken, söz konusu özel sanayi işletmelerinde bilanço karlarının sabit fiyatlarla aslında %42.5 daraldığını; ancak faaliyet dışı gelirdeki %43,5’lik artış sayesinde sanayi sektörünün, bu rant geliriyle ne kadar sanayi üretimi olduğu tartışmalı hale gelen

karlılığını sürdürebildiği hesaplanmaktadır. Özetle, 1980 sonrası yeni sağ politikalar, rantiyer tipi spekülatif birikim anlayışının yükselmesine yol açmış ve kısa dönemli finansal yatırım hesaplarının uzun dönemli reel sabit sermaye yatırımlarına görece önem kazanması sonucunu doğurmuştur (Yeldan, 2001:155-157).

4. Sonuç Yerine: “Ufuktaki Olayı Görmek”

“Ama merkezde büyüyen kültürlü bir ailenin çocuğu daha üst tabakaya tırmanır. Yalnız kırsal kesimden gelenin çok azı bir yerlere gelir. Baba buraya gelmiştir. Ailenin çocuğu bu böyle gelmiştir diyor onu bitiriyor zaten. Ondan doğan tırmanıyor bir yerlere geliyor ondan doğan onu bitiriyor. Yani birikmiş olanı yiyor. Üst tabakada baba emniyet müdürü olmuş oğul daha üst yerlere geleym diyor. Ama bizim kırsal kesimlerde zaten çok akıllı değilse çocuk babam bir dükkân bırakmış o bana yeter diyor. Neden ufuktaki olayı göremediğinden.”

Nicel verilerle desteklenen Kahramanmaraş'ta 1980 sonrası uygulanan ekonomik politikaların köyden kente göç ve kentsel işgücü piyasasına etkilerine ilişkin bu çalışmada, Yenipınar, Hacıyüplü ve Dedeler Köyleri'nden kente göç ve işgücüne katılma biçimleri incelenmiştir.

Her üç köyden göçler genelde şehrin kenar mahallelerine ve az da olsa orta-üst sınıf yerliler tarafından terk edilen eski mahallelere olmaktadır. Araştırma kapsamındaki köylerden hiç birinde herhangi bir tarımsal üretim projesi desteklenmemiştir. Bu köylerde Tarım Kredi Kooperatifinin de herhangi bir etkinliği bulunmamaktadır. Söz konusu köyler, il haritasının dağlık kesimlerinde bulunmaktadır. Buna karşın ovada bulunan köyler genişlemekte ve dışardan

göç almaktadırlar. Şekeroba Köyü, 1990'dan sonra nüfus artışı nedeniyle belde belediyesi olarak bu köy tipine iyi bir örnek teşkil etmektedir.

Göçler önce mevsimlik işçi olarak gelip geçilen şehre evlendikten sonra yerleşmek şeklinde gerçekleşmektedir. Göçün ilk dönemlerinde marjinal işlerde çalışılmakta ya da kayıt dışı çalışılmakta; belli bir müddet sonra asgari bir sosyal güvenceye kavuşulmaktadır. Fakat ilk kuşak göçmenler hala kayıt dışıdır.

Göçmenlerin kent işgücü piyasasındaki dağılımları kamuda hizmetli veya kamuda işçilikten tarımda mevsimlik çalışmaya kadar geniş bir yelpaze oluşturmaktadır. İşe girişler tanıdık vasıtasıyla sağlanmakta ve bu nedenle belli işlerde belli aileler ya da belli köyler söz sahibi olmaktadır. Örneğin seyyar satıcılık ve pazarcılıkta batı köyleri söz sahibi olurken kuzey ve doğu köyleri daha çok fabrika işçiliğinde yoğunlaşmaktadırlar. Bu Batı köylerinin coğrafi konum olarak önlerinin açık olmasıyla da açıklanabilecek antropolojik bir bulgu olabilir. Kaldı ki batı köylerinden şehir dışına turizm sektöründe çalışmak amaçlı göçler de ön plana çıkmaktadır. Bunun dışında inşaat sektöründe kalıpcı, sıvacı, soğuk demirci olarak çalışanlar, bakkallık, vb. gibi statik işleri yapanlar da daha çok kuzey köylerinden gelenler arasında görülmektedir. Ayrıca batı köylerinin ağaç oymacılığındaki üstünlükleri de not edilmelidir. Eğitim amaçlı göçler sonunda, ikinci kuşak göçmenler arasında az da olsa öğretmenlik, hemşirelik, doktorluk vb. gibi uzmanlaşmış meslek sahipleri de gözlenmektedir.

İncelenen köylerden göçmenlerin sendikacılık deneyimleri genelde yoktur. Ancak kamuda mevsimlik işlerde çalışmak, ya da sendikalı bir işyerinde çalışmaya başlamak gibi koşullarda işe başlayınca doğrudan sendikaya kaydedilme durumlarında sendika üyeliği

söz konusu olabilmektedir. Hak arama amaçlı toplu eylemlere katılma vakasına da rastlanmamıştır.

Her üç köyden gelenler de hangi işte çalışıyor olurlarsa olsunlar, kazançlarının alım gücünün düştüğü konusunda hemfikirdirler. Bunun dışında 1997'den itibaren yayılan kriz dalgalarından etkilenecek işten çıkarılmış ya da daha yumuşak bir ifadeyle “süresiz ücretsiz izne ayrılan” çalışanlara da rastlanmıştır. Bu izinler, daha çok firmanın yurt dışından sipariş alamadığı dönemlerde verilmektedir.

Son yıllarda köye dönüş eğilimlerinden de söz edilmeye başlanmıştır. En azından emekli olmuş ilk kuşak bir gelir yaratma stratejisi olarak köyüne dönmeyi tercih etmekte ve bazı tüketim araçlarını ücretsiz karşılama yoluyla mevcut

kazancı ile “ayakta kalmaya” çalışmaktadır. Kentte çalışmaya devam edenler için de köy az ya da çok hane içi üretim ve tüketim yoluyla “bizim köy” olmaya devam etmektedir.

Konut olanakları ise yine kentte yerleşme süresine göre kötüden iyiye doğru dönüşüm geçirmektedir. 1980'li yıllarda ilk kuşak göçmenler plansız ve yetersiz evlerde otururken 1990'li yıllarda ikinci kuşak göçmenler daha iyi evlere kavuşmuşlardır. Şu var ki son 4-5 konut piyasası durgundur.

Çalışma saatleri formel kesimde günlük 8 saat sınırı aşmazken enformel kesimde ve özellikle aile işletmelerinde ve tarım işçiliğinde 12-14 saati bulabilmektedir. Aile işletmelerine zaman zaman çocuk ve kadınlar da dahil olabilmektedir.

Kaynakça

- Bozkurt Nuri, 1995, “Yatırımları Teşvik tedbirlerinin Tarihi Gelişimi ve Kahramanmaraş Örneği”, KSÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- Çocuk Vakfı, 2000, http://www.cocukvakfi.org.tr/calinmis_hak_2000.htm (25.10.2001)
- DİE, 2002, www.die.gov.tr (30.07.2003)
- DİE, 2003, www.die.gov.tr (30.07.2003)
- DİE, Nisan 1999, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları, Ankara.
- DİE, www.die.gov.tr (01.04.2003)
- DİE, www.die.gov.tr/Haber Bültenleri/2002 Yılı Hane Halkı İşgücü Anketi Sonuçları.htm (25.07.2003)
- DİE, www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST, 12.03.2003
- DPT, 2001:59, 62
- Ekonomik Forum, 15 Ekim-15 Kasım 2001 Yıl:8, Sayı 10
- Giddens Anthony, 2000. Sosyoloji, Ayraç Yay. Ankara
- Görmez Kemal, 1991. Şehir ve İnsan, MEB Yay, No:2319, İstanbul
- GÜ. İİBF Dergisi, 3(3)
- HDTM <http://ekutup.dpt.gov.tr/bolgesel/1997-04/14.pdf> (12.08.2003)
- ILO Report I, 1987
- Işık Oğuz ve Pınarcıoğlu Melih M., 2002, Nöbetleşe Yoksulluk Sultanbeyli Örneği, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Işıklı 2002, Kumarhane Kapitalizmi, 2002

- İçduygu Ahmet ve Sirkeci İbrahim, 1999, “Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde Göç Hareketleri”, 75 Yılda Köylerden Şehirlere, Tarih Vakfı Yayınları içinde ss. 249-260, İstanbul
- İçduygu Ahmet, Ünalın Turgay, 1998, “Türkiye’de İçgöç: Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri”, Türkiye’de İçgöç (Türkiye’de İçgöç ve Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri Konferansı, 6-8 Haziran 1997, Bolu-Gerede) (Ed. Ahmet İçduygu), Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.
- İsbir Eyüp G., 1986. Şehirleşme ve Meseleleri, Ocak Yay., Ankara
- Keleş Ruşen, 1990. Kentleşme Politikası, İmge Kitabevi Ankara
- Kıray Mübeccel B., 1999, “Toplum Yapısındaki Temel Değişimlerin Tarihsel Perspektifi Bugünkü ve Yarınki Türk Toplum Yapısı”, Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme, Bağlam Yayıncılık, İstanbul içinde ss. 117-136.
- Kıray Mübeccel B., 1998, “Gecekonular”, Kentleşme Yazıları, Bağlam Yayıncılık, İstanbul içinde, ss. 19-28
- Ozan Eyyüp, 2001, Yenibinyılın Eşliğinde Kahramanmaraş’ın Sosyo-Ekonomik Yapısı, Kahramanmaraş Ticaret ve Sanayi Odası Yayını
- Özar Şemsa, 1998. “Enformel Kesimin İstihdam Açısından Değerlendirilmesi”, Enformel Kesim (II) (TOR 6) içinde (ed.) Tuncer Bulutay, DİE Yayınları ss. 183-210.
- Özcan Özer, 2001, Gelişen Sanayi Merkezlerinde Kadın İşgücü Paneli-I Açılış Konuşması”, Gelişen Sanayi Merkezlerinde Kadın İşgücü Panelleri I-II, TİSK Yayın No:205, Ankara.
- Özer İnan, 1998, “Türkiye’de Kentleşme”, Yeni Türkiye Cumhuriyet Özel Sayısı III (Sosyal Değerlendirme), 3(23-24)
- Peker Mümtaz, 1999, “Türkiye’de İçgöçün Değişen Yapısı”, 75 Yılda Köylerden Şehirlere, Tarih Vakfı Yayınları içinde ss. 295-305, İstanbul
- Şenyapılı Tansı, 1998. “Enformel Kimlikli Kentliler”, Enformel Kesim (II) (TOR 6) içinde (ed.) Tuncer Bulutay, DİE Yayınları ss. 123-169
- Tekeli İlhan, 1998, “Türkiye’de İçgöç Sorunsalı Yeniden Tanımlama Aşamasına Geldi”, Türkiye’de İçgöç (Türkiye’de İçgöç ve Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri Konferansı, 6-8 Haziran 1997, Bolu-Gerede) (Ed. Ahmet İçduygu), Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.
- Yeldan Erinc, 2001. Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi Bölüşüm, Birikim ve Büyüme, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Yılmaz Aytekin, 1995. Moderninden Postmoderne Siyasal Arayışlar, Vadi Yay. Ankara.
- Zeytinoğlu Sezen, 1996, “Enformel Sektörde Çalışan Çocuklar”, Türkiye’de Çalışan Çocuklar Sorunu ve Çözüm Yolları (Kongre Bildirileri) Yayına Hazırlayan: Ertan Kahramanoğlu, HÜ: Sosyal Hizmetler Yüksekokulu ve ve Friedrich-Naumann Vakfı içinde ss. 111-120, Ankara